

Norra latin

Ombyggnad till restaurangkök

Antikvariskt utlåtande KUL, över handlingar framtagna av arkitektkontoret OKK+ och kökskonsulten Kökspennan

Bakgrund

Helgo Zettervalls läroverksbyggnad från 1880 omvandlades 1989 till hotell- och konferenscenter, tillsammans med det närbelägna Folkets hus. Båda byggnaderna ägs av Folkets hus AB, medan hotellverksamheten, Scandic Norra Bantorget, drivs av Scandic Hotels AB och konferensverksamheten av Stockholm City Conference Centre (CCC). Hittills har Norra latins mat tillagats i Folkets hus. Endast uppvärmning och disk har kunnat ombesörjas i Norra latin-byggnaden.

Arrangemanget genererar mycket transporter och CCC önskar nu att inrymma ett fullvärdigt kök och utökade restaurangplatser i Norra latin. Det är tänkt att ske dels genom en ombyggnad till kök i befintliga hotellrum mm i den södra delen av huvudbyggnaden, på Plan 1, dels på sikt genom en utbyggnad för fler matsalar, men den senare ingår inte i föreliggande ansökan.

I samband med dessa ombyggnader avser Folkets hus AB även att göra underhåll och vissa ändringar av kulör och material på ytskikten i Pelarsalen (f d gymnastiksalen) och förbättra akustiken i byggnadens båda ljusgårdar. Dessa förslag till ändringar redovisas i separata tillståndsansökningar och antikvariska utlåtanden.

Norra latin är sedan våren 2001 ett enskilt byggnadsminne, med Länsstyrelsen som tillsynsmyndighet. Därmed är det också blåklassat (högsta klassen) på Stockholms stads karta med bebyggelsen indelad i olika grad av antikvariskt intresse.

Detta innebär att i princip inget får förändras i byggnaden, varken inne eller ute. Om man ändå önskar göra förändringar måste man söka Länsstyrelsens tillstånd.

I föreliggande tillståndsansökan gällande ombyggnad för kök från OKK+ föreslås ett antal invändiga, tillståndspliktiga förändringar och det är min uppgift att identifiera dem och analysera vilken påverkan, negativ eller positiv, de kan ha på byggnadsminnets olika värden.

Redogörelse för tidigare utförande

En dryg tredjedel av den aktuella ytan upptogs ursprungligen av de stora köks- och ekonomitrymmen som hörde till den rymliga rektorsbostaden. En trappa ledde då upp till dess herrskapsdel på planet över. Därutöver fanns på denna del av plan 1 ett större materialrum, ved- och kolkällare samt gårdskarlens lilla tjänstebostad.

Dessa tidigare verksamheter innebar att de övre våningarnas enkla och klara struktur, med lika stora klassrum grupperade symmetriskt kring de två trapporna och ljusgårdarna, inte kunde tillämpas i den ursprungliga planlösningen. Här nere behövdes många mindre rum och de stora rummen var därför oftast underindelade med lätta mellanväggar. Dessa smårum har i sin tur ändrats och stuvats om flera gånger, utifrån förändrade behov.

Beskrivning av nuläge

De föreslagna ombyggnadsarbetena är i allt väsentligt begränsade till huvudbyggnadens södra del på plan 1. Hela rumsfilerna innanför yttervägg mot väster, söder samt mot öster (fram till mittrisaliten), ingår, liksom merparten av rummen i kärnan innanför. Idag nyttjas de flesta rummen vid ytterväggar som hotellrum och ingår i den hotellverksamhet vars huvuddel är förlagd till Folkets hus, på andra sidan Barnhusgatan. De är försedda med egna pentryn och är avsedda för mera långvariga hotellgäster. Rummet mot öster används som personalmatsal medan rummen innanför, i byggnadens kärna, är idag teknikutrymmen och förråd.

De rum som är hotellrum samt tillhörande korridorer har idag sin golvnivå en dryg halvmeter över resten av detta våningsplan. På ursprungsritningarna finns inget som tyder på att rummen då skulle ha legat på olika nivåer. Däremot tyder ritningar från 1950 - 1970-talet att golvet i hörnrummet i sydost, som nu är två hotellrum, då ensamt hade sitt golv 3-4 steg högre än omgivningen.

Beskrivning av åtgärder

Målet med förslaget är att bygga ett modernt, fullödigt beredningskök.

Den nivåskillnad som idag delar de lokaler som ska ingå i köket, elimineras genom att golvet på den högre golvnivån rivs och ett nytt byggs på den lägre.

Större delen av de befintliga, sekundära mellanväggarna rivs och nya byggs.

I bärande tegelmurar tas på sex ställen upp helt nya dörröppningar. Mellan rum 136 och 137 rivs drygt tre meter av den murade mellanväggen (varav en knapp meter är en tidigare igensatt öppning), för att åstadkomma en rationell diskhantering.

På fem ställen i rumsfilen mot söder borras ett cirkulärt hål, \varnothing 350 mm för ventilationskanaler ovanför gamla eller nya dörröppningar. En mindre håltagning, \varnothing 200 mm, i samma rumsfil, görs bredvid dörr men på samma höjd som övriga.

Under golv respektive mark görs stora håltagningar, ca 2x1 m, i grundmuren under två fönster i rumsfilen mot väster. Dessa fönster var på OKK:s skisser förbyggda med ventilationskanaler från tak i kök ned till det underjordiska fläktrum som byggs utanför västfasaden. Nu är kanalerna dragna så att fönstren inte behöver byggas för. Ett idag förbyggt fönster kommer nu att åter öppnas.

En ny hiss mellan plan 1 och plan 4 föreslås i rummet norr om utrymningstrappan vid yttervägg mot väster. Rummet som hissen passerar på plan 2 var ursprungligen en del av rektorsbostaden. På plan 3 och 4 var motsvarande rum del av ett klassrum. Idag finns här batterier med besökstoletter. Batterierna är placerade vinkelrätt mot yttervägg och stjälar mycket av dagsljuset. I förslaget ingår att bygga om toalettbatterierna så att de bildar en "ö" mitt i rummet. Hissen behövs för transport av mat till de övre våningsplanen och kommer att medföra håltagning i bjälklag över plan 1 t o m 3.

Lastintag till kök via återupptagen dörröppning

För att klara leveranser till det nya köket föreslås att ett befintligt fönster i sockelvåningens södra gavel byggs om till en dörr och att staketet runt skolgården delvis tas bort för att åstadkomma en smidig och trafiksäker angöring, varumottagning och utfart.

Antikvariskt utlåtande

Byggnadens värden

Av materiella värden återstår i denna del av byggnaden i stort sett bara de bärande tegelmurarna och takbjälklaget. De icke-bärande väggarna och ytskikten är från konferensombyggnaden 1989 eller senare. Byggnadens estetiska och konstnärliga värden är obestridliga men befinner sig i andra delar av byggnaden än de nu aktuella, och tas därför inte upp i detta utlåtande. Ett värde som särskilt nämns i byggnadsminnesförklaringen från 2001 är det skolmuseum som sägs finnas i denna del av byggnaden. Idag finns det i byggnaden inte något spår av detta museum och det har inte gått att utröna vart det tagit vägen och när. Ett immateriellt värde är de tusentals elever och deras lärare, som fått sin skolgång respektive verkat i Norra latins byggnad.

Resonemang kring förslaget:

Icke-bärande väggar

Dagens föreslagna förändring, från hotellrum till restaurangkök, skulle medföra ännu en omstuvning av lätta mellanväggar. I princip kan jag inte se att några väsentliga värden skulle hotas. Hotellrummen är troligen också från 1989 års stora omgörning av det gamla läroverket. Den årsringen finns rikt och med större finess företrädd i övriga delar av byggnaden. På sätt och vis skulle ett kök här, snarare kunna ses som en symbolisk återgång till ursprungets, i våra ögon jättelika rektorskök.

En speciell sorts sekundär mellanvägg finns i det kryssvälvda korridorrummet innanför nuvarande personalmatsal. Väggen skiljer idag den lägre, ursprungliga golvnivån från den ramp som här leder upp till den högre. Denna betongvägg är en rest av de förstärkningar som gjordes under andra världskriget när denna del av källaren ställdes i ordning

som skyddsrum. Det fyller idag ingen annan funktion än att skilja det sluttande rampgolvet från det plana. Om golvet sänks behövs den inte. Perioden då skolan behövde ett skyddsrum är en intressant del av husets historia och om mera av skyddsrummen hade funnits kvar, skulle ett bevarande ha varit motiverat. Men eftersom inga andra delar av skyddsrummen återstår, som kunnat sätta in väggen i sitt sammanhang, anser jag att den efter dokumentation, kan tas bort. Ytterligare ett argument för detta är att den, i likhet med många andra kris- och krigsarbeten, gjordes utan kunskap om statiska fakta. Väggen är byggd så att den stöttar valvet rakt under valvets slutstenar. Om valvet skulle deformeras och föra över sin tyngd på väggen skulle slutstenarna lossna och valvet med största sannolikhet rasa ihop.

Sänkning av golv

Golvsänkningen i f d hotelldelen är ett stort ingrepp som motiveras med tillgängligheten, som idag alltid är prioriterad och som är extra viktig i ett restaurangkök, med allt spring med tunga bördor. Golvsänkningar i bottenbjälklag kan vara vanskliga eftersom grundmurar ofta byggts tjockare under golv och kan vara i vägen. I detta fall har provgropar gjorts som inte tyder på att byggnaden har sådana grundmurar. En tänkbar hypotes, som stöds av ursprungssritningarna, skulle kunna vara att lokalerna byggdes med den lägre golvnivån och att nivån senare, under skoltiden eller möjligen så sent som i samband med konferensombyggnaden, höjdes för att göra rummen mera attraktiva.

Arkivritningar från 1950-talet och framåt tyder på att höjningen kan ha skett etappvis. Ett frågetecken är det sydöstra hörnrummet, som redan vid mitten av 1900-talet verkar ligga ca en halvmeter över omgivande golv. Här kan det vara på sin plats att göra en provgrop i golv. Om inte något anmärkningvärt skulle komma fram anser jag att sänkningen av golvet är en väl motiverad tillgänglighetsåtgärd som därutöver återställer ursprungets nivå.

Håltagningar i bärande murverk, grundmur och bjälklag

I de aktuella lokalerna saknas i princip autentiska planlösningar och inredningar från byggnadens första tid. Det gör att det som ändå är autentiskt, de bärande tegelmurverken, ofta med kryss- och tunnvalv, är särskilt bevarandevärda. De tidiga skisserna innehöll några i mitt tycke, onödiga ingrepp i den bärande stommen, som till exempel rivning av en hel vägg och uppförande av en ny någon decimeter från den, strukits och väggen får vara kvar. Det andra exemplet, rivning av några meter bärande vägg för att slå ihop två rum till ett fungerande diskrum, är fortfarande med i förslaget. Men ur de nya, mera detaljerade tillståndssritningarna kan utläsas att ungefär en meter av den drygt tre meter breda håltagningen är en igensatt öppning, och de facto bara två meter behöver rivas.

Övriga håltagningar i stomväggar är ovan beskrivna sex nya dörröppningar samt håltagningar i bjälklag och grundmur för ventilation och ny hiss. För några av de nya dörrarna var alternativet att riva hela väggen de sitter i. Alla är de väsentliga för att klara en rationell hantering av mat som snabbt ska distribueras till alla delar av byggnaden.

Den nya hissen medför håltagning för dess schakt i alla bjälklag utom det över plan 4. Så stora hål i bjälklag (troligen trä, möjligen förstärkt med stålbalkar) måste avväxlas med

hjälp av statiker. Håltagningar i de dimensionerna vill man helst undvika. I detta fall är en hiss från köket till alla övriga våningsplan en nödvändighet. Tursamt nog är de aktuella bjälklagen plana, utan murade valv som är komplicerade och ännu mera oönskade att göra hål i.

Den ovan beskrivna ombyggnaden av toaletterna på plan 2, 3 och 4 skulle vara en klar förbättring, som dels släppte in mera dagsljus, dels, tack vare toalettbatteriernas "öar", lät besökarna uppleva det stora rummet snarare än en mängd små toalettåsar.

På Zettervalls ursprungsskisser är det föreslagna hissläget en del av en spännande, buktig bakvägg i rektorsvåningens stora salong. Jag rekommenderar att man vid rivning för hissen försiktigt letar efter spår från salongen, även om risken finns att allt försvann vid konferensombyggnaden.

Kanaldragningarna från kökets tak ned till det i mark utanför den västra fasaden placerade, nya fläktrummet kan förhoppningsvis dras så att alla bottenvåningens fönster kan behålla sin funktion. Hål måste tas i golvbjälklaget, vilket i detta fall, där golvet ska sänkas, blir tekniskt okomplicerat. De stora håltagningarna i grundmuren görs av statiska skäl under fönster, där belastningen på grunden är som minst. Det är en stor fördel att placera fläktrummet i mark utanför byggnaden. Dels slipper man att förvandla 1880-talsrum till teknikutrymmen, dels blir fläktrummet så gott som osynligt inpassat invid den befintliga garagedfarten. Om köket ska fungera, behövs dessa håltagningar och jag anser också i detta fall att fördelarna uppväger nackdelarna.

Håltagningarna i väggar ovanför dörröppningar är också de ingrepp i bärande murverk och därmed principiellt oönskade. Samtidigt kräver köksverksamheten ventilation av ett helt annat slag än den nuvarande. Många av kraven på luftväxling mm, är myndighetskrav och kan inte kompromissas bort. Min bedömning är att man hållit ner antal och storlek på dessa håltagningar så långt möjligt och att de är acceptabla. I och med att dörröppningarna under kanalerna är nyupptagna och från början stålförstärkta, slipper man den problematik som befintliga välvda dörrar har, nämligen att valvverkan försvagas eller t o m försvinner när man gör håltagningar i eller omedelbart ovanför dem.

Upptagande av dörröppning i nuvarande fönster

Förslaget att varuintag till det nya köket ska göras via ett befintligt fönster som byggs om till dörr är i hög grad beroende av om öppningen ursprungligen var tänkt som och också utförd som en dörr. Om så är fallet kommer man inte att behöva riva i originalmurverk, utan kan enkelt demontera den sekundära bröstningen. Hur troligt är det då att det verkligen har funnits en dörr här?

Min uppfattning är att fönstret med allra största sannolikhet ursprungligen varit en dörr. Såväl Zettervalls egen planritning som ett vykort från omkring 1900 visar öppningen som en dörr. Och ett närstudium av granitsockeln under fönstret visar att den har generalskarvar som sitter precis där de ska om det tidigare varit en dörr. Därmed anser jag att åtgärden är försvarlig. Dörren skulle hamna precis där den behövs, med kökets råvaruförråd och sopkyl mm innanför.

Partiell demontering av skolgårdsstaket

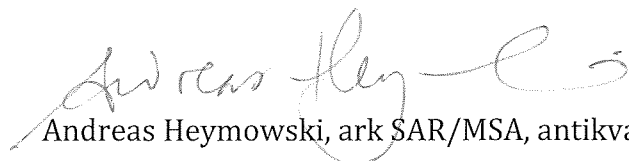
In- och utfarten för varubilar på det sätt som föreslås medför att partier av staketet demonteras. I skrivande stund utreds också andra alternativ, som kantparkering av varubilar på gatan, vilket inte kräver demontering av staket, men som gör lossning och lastning krångligare.

Sammanfattande utlåtande

Där så är möjligt är det nästan alltid en fördel att en byggnad får behålla sin ursprungliga användning. I Norra latins fall står vi inför fullbordat faktum; byggnaden är sedan tre decennier inte längre någon skola, utan en konferensanläggning. Vid ombyggnaden var man väl medveten om dess arkitektoniska och konstruktiva värden, och inte minst de kulturhistoriska, som många generationer mer eller mindre berömda stockholmspojkars (och de sista åren även flickors) läroverk. De viktigaste karaktärsrummen, ljusgårdarna, trappan, aulan, pelarsalen och flera klassrum, har bevarats.

Sammantaget anser jag att konferensanläggningen är en verksamhet som tar tillvara på merparten av byggnadens värden och kvalitéer. Att man idag planerar att förstärka verksamheten med ett fullödigt restaurangkök är en satsning som jag tror kommer att gagna Norra latins fortlevnad. Den hotellverksamhet som hittills bedrivits har känts som en främmande fågel, i lokaler med källarkänsla. Min uppfattning är att nackdelarna med de ingrepp som föreslås, uppvägs av fördelarna i form av möjligheten för konferensanläggningen och byggnaden att leva och utvecklas, samtidigt som tillgängligheten förbättras.

Stockholm den 4 december 2019

Andreas Heymowski, ark SAR/MSA, antikvarisk rådgivare

Kompletterande underskrift KUL:

Stockholm den 21 februari 2020

Anna Ulfsson, Fil kand, sakkunnig avseende kulturvärden – behörighet K